

Empiirisiä tutkimuksia työtunneista ja työmarkkinoiden virroista*

Petri Böckerman

FT, vanhempi tutkija

Palkansaajien tutkimuslaitos

Työmarkkinat ovat kansantalouden tärkeimmät markkinat. Suurin osa ihmisistä saa elantonsa myymällä työpanostaan. Suomen työmarkkinat ovat herättäneet kasvavaa kiinnostusta laman aikana syntyneen työttömyyden myötä. Työttömyys onkin yhteiskuntamme kiipein ongelma.¹ Tilanne on jotakuinkin samankaltainen kaikissa Euroopan maissa.

Monista Suomen työmarkkinoiden piirteisistä on tehty suhteellisen vähän empiirisistä tutkimusta. Väitöskirjani koostuu viidestä empiirisestä tutkimuksesta, jotka jakaantuvat yhteensä kolmeen aihepiiriin. Kahdessa ensimmäisessä tutkimuksessa tarkastellaan työtunteja Suomessa. Tutkimukset keskittyvät keskimääräisen työajan määräytymiseen pitkän aikavälin näkökulmasta kansantaloudessa sekä tuntipalkkaisten työntekijöiden tekemiin ylitöihin

teollisuudessa. Kahdessa seuraavassa tutkimuksessa tarkastellaan alueellisia työmarkkinoita Suomessa. Tutkimuksissa eritellään sekä työpaikka- ja työntekijävirtoja alueellisesta näkökulmasta että työttömyyden ja alueellisten työmarkkinoiden uusiutumisen välistä yhteyttä. Väitöskirjan viidennessä tutkimuksessa tarkastellaan työntekijöiden kokemaa epävarmuutta työpaikkojensa pysyvyydestä Euroopassa.

Työntekijöiden kokemaa epävarmuutta työpaikkojensa pysyvyydestä liittyy aihepiirinä läheisesti sekä työtunteihin että työmarkkinoiden bruttovirtoihin. Työpaikkaepävarmuus (toisin sanoen työntekijän kokemaa pelkoa siitä, että työtuntien määrä laskee nolnaan) muodostaa selkeän vastakohtan ylitöille. Toisaalta työntekijöiden kokemaa epävarmuutta työpaikkojensa pysyvyydestä täydentää bruttovirtojen antamaa kuvaa työmarkkinoiden toiminnasta. Työpaikkojen ja työntekijöiden vaihtuvuus on aiempien tutkimusten valossa suurta, mutta tutkimuksissa ei tehdä useinkaan selkeää eroa työntekijöiden vapaaehtoisen ja ei-vapaaehtoisen vaihtuvuuden välille. Tarkastelemalla työpaikkaepä-

* *Lectio praecursoria Helsingin kaupakorkeakoulussa 9. kesäkuuta 2003 väitöskirjan "Empirical Studies on Working Hours and Labour Market Flows" tarkastustilaisuudessa.*

¹ *Työttömyys on ollut 1990-luvulla sitkeämpää kuin 1930-luvun pula-aikana. Böckerman ja Kiander (2002) vertailevat työmarkkinoiden kehitystä 1930- ja 1990-lukujen talouskriisien aikana.*

varmuutta voidaan keskittyä työntekijöiden eivapaaehtoiseen vaihtuvuuteen, mikä on tärkeätä korkean työttömyyden vaivaamassa Euroopassa.

Työaikakysymykset ovat kuuluneet taloustieteellisen tutkimuksen aihepiireihin *Adam Smithin* ajoista lähtien.² Työtunteja tarkastellaan tavallisesti keskittymällä yksilöiden kulu- tuksen ja vapaa-ajan samanaikaiseen valintaan. Työtuntien määräytyminen liittyy läheisesti työajan lyhentämisestä käytyyn vilkkaaseen keskusteluun.

Väitöskirjassani tarkastellaan kahta aihepiiriä, jotka ovat jääneet vähemmälle huomiolle tutkimuksessa. Työajan kehityksessä on pitkän aikavälin kehityskulkuja. 1800-luvun lopulta alkaen työaika on lyhentynyt kaikkialla teollisuusmaissa. Toisen maailmansodan jälkeen kehitys on jatkunut samansuuntaisena. Esimerkiksi Suomen teollisuudessa keskimääräinen työaika on lyhentynyt noin 400 tunnilla vuosina 1960–1996. Työajan lyheneminen on syytä liittää kansantalouden perustekijöihin.

Euroopassa on korkea työttömyys. Tästä huolimatta jotkut ihmiset tekevät ylitöitä. Tehdyt työtunnit ovatkin jakaantuneet epätasaisesti yksilöiden ja kotitalouksien välillä. Esimerkiksi Suomessa ylityöt ovat yleistyneet laman jälkeen, vaikka samalla työttömyys on pysytellyt korkealla tasolla. Tämän tähden on tärkeätä tutkia ylitöiden määräytymistä yksilötasolla.

Keskimääräisen työajan määräytymistä tarkastelevan tutkimuksen tavoitteena on eritellä työajan lyhenemiseen johtaneita tekijöitä Suomen kansantaloudessa vuosina 1960–1996. Tutkimus on tehty yhdessä *Jaakko Kianderin* kanssa. Tutkimus perustuu kuuden toimialan

paneeliaineistoon. Muuttujat on kerätty kansantalouden tilinpidosta. Tulosten mukaan työajan lyhenemistä selittävät sekä työn tuottavuuden kohoaminen että verokiilan leveneminen. Työn tuottavuuden kohoaminen merkitsee sitä, että ihmiset vaurastuvat, jolloin he kysyvät enemmän vapaa-aikaa. Työajan lyhentäminen toimii siten yhtenä keinona jakaa kasvanutta varallisuutta. Verokiilan leveneminen merkitsee sitä vastoin sitä, että työntekijöiden on hoidettavaa vaatia työajan lyhentämistä pelkkien palkankorotusten sijasta. Empiiriset tulokset ovat sopusoinnussa teoreettisen mallin kanssa, joka perustuu edustavan kuluttajan valitsemille tasapainotyötunneille.

Ylitöitä tarkastelevan tutkimuksen tavoitteena on eritellä ylitöiden määräytymistä Suomen teollisuudessa vuosina 1989–1995. Tutkimus perustuu Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton keräämään yksilötason aineistoon. Ylityöt ovat aineiston valossa suhteellisen harvinaisia. Ylityöt kattavat kolmisen prosenttia kokonaistyöajasta. Ylityöt yleistyvät talouskasvun voimistuessa. Tulosten mukaan ylitöiden osuus kokonaistyöajasta alenee työntekijän ikääntyessä. Miehet tekevät naisia enemmän ylitöitä. Myös tulokkaat tekevät enemmän ylitöitä. Syynä tähän on se, että ylitöillä on mahdollista osoittaa sitoutumista alkavaan työsuhteeseen. Lähtijät tekevät sitä vastoin vähemmän ylitöitä. Ylitöiden vähentyminen on siten merkki siitä, että työsuhde on purkautumassa. Alueellisella työttömyysasteella ei ole vaikutusta ylitöihin, koska korkean työttömyyden oloissa ei ole pulaa työvoimasta. Ylityöt ovat yleisempiä pienissä toimipaikoissa. Kokovaikutus ei hävinnyt laman aikana. Ylityöt supistuivat kuitenkin suhteellisesti eniten laman aikana pienissä toimipaikoissa. Teollisuuden toimialoittaiset tulokset tukevat näkemystä siitä, että

² *Contensou ja Vranceanu (2000) tarjoavat kattavan katsauksen tutkimukseen.*

ylityöt ovat yleisempiä pienissä toimipaikoissa ennen kaikkea pääomavaltaisilla toimialoilla. Selityksenä tälle on se, että ylitöiden avulla voidaan hyödyntää tehokkaammin suurempia vaihteluja kohtaavien pienten toimipaikkojen pääomakantaa.

Työmarkkinoita luonnehtivat alue-erot. Suomessa alue-erot ovat suuria ja pysyviä. Lisäksi ne ovat kasvaneet 1990-luvulla. Alueellisia työmarkkinoita ei ole tarkasteltu työpaikkojen ja työntekijöiden vaihtuvuuden avulla. Tällöin on mahdollista eritellä työpanoksen sopeuttamista toimipaikoissa.³ Aiemmissä tutkimuksissa alueellisia työmarkkinoita on tarkasteltu työllisyyden nettomuutosten kautta, mikä antaa puutteellisen kuvan alueellisten työmarkkinoiden toiminnasta.⁴ Lisäksi työttömyyden alue-eroja ei ole Suomessa selitetty alueiden perustekijöillä.

Alueellisia työmarkkinoita tarkastelevassa ensimmäisessä tutkimuksessa luonnehditaan niitä työpaikkojen ja työntekijöiden vaihtuvuuden avulla. Tutkimus on tehty yhdessä *Mika Malirannan* kanssa. Toimipaikka-aineistosta vuosilta 1990–1997 muodostetut työpaikka- ja työntekijävirrät on laskettu yhteen maakuntatasolle. Tunnusluvut kattavat pääpiirteissään talouden yksityisen sektorin, jossa on noin 1.1 miljoonaa työntekijää suurin piirtein 100 000 toimipaikassa.

Työmarkkinoiden bruttovirrät ovat mittavia suhteessa työllisyyden nettomuutokseen. Suomen alueilla on siten paljon samanaikaista työpaikkojen syntymistä ja häviämistä sekä

työntekijöiden vaihtuvuutta. Erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomen korkean työttömyyden alueilla syntyy myös paljon työpaikkoja (toisin sanoen näilläkin alueilla on toimipaikkoja, jotka lisäävät työpanoksen käyttöä). Vastaavasti Etelä-Suomen matalan työttömyyden alueilla on runsaasti työpaikkojen häviämistä. Työpanoksen sopeuttaminen onkin erittäin monisäikeistä maakuntien toimipaikoilla. Alkavissa ja lopettavissa toimipaikoissa on vuosittain noin 2–3 prosenttia kaikista työntekijöistä. Jatkavat toimipaikat ovat tämän tähden alue-erojen pääasiallinen aiheuttaja.

Työpaikkojen ja työntekijöiden vaihtuvuudessa on aitoja aluetekijöitä, vaikka suurin osa bruttovirtojen vaihtelusta selittyykin ajallisella ja toimialoittaisella vaihtelulla. Alueille yhteisen ajallisen vaihtelun suuruus ei ole yllättävää, koska talouden suhdannevaihtelut ovat olleet erittäin jyrkkiä vuosina 1991–1997. Alue-eroja työpaikka- ja työntekijävirroissa ei voida kuitenkaan selittää alueiden toimialaeroilla. Työllisyyden nettomuutoksen alue-eroja voidaan sitä vastoin selittää pitkälti toimialaeroilla. Tämän tähden bruttovirtojen avulla on mahdollista luonnehtia työllisyyden nettomuutosta monipuolisemmin työpanoksen sopeuttamista maakunnissa.

Alueellisia työmarkkinoita tarkastelevassa toisessa tutkimuksessa pureudutaan työttömyyden alue-eroihin erityisesti työpaikkojen ja työntekijöiden vaihtuvuuden näkökulmasta. Tutkimus perustuu seutukunta-aineistoon vuosilta 1989–1996. Alueellisten työmarkkinoiden sisäistä uusiutumista mitataan työpaikka- ja työntekijävirtojen avulla. Alueellisten työmarkkinoiden välistä uusiutumista mitataan sitä vastoin bruttomuutoilla. Seutukunta-aineiston valossa työttömyyden alue-erot ovat kasvaneet tuntuvasti vuosina 1991–1996. Tulosten mu-

³ Davis ja Haltiwanger (1999) luovat katsauksen työpaikkojen ja työntekijöiden vaihtuvuutta käsittelevään kirjallisuuteen.

⁴ Elborst (2003) tarjoaa katsauksen kirjallisuuteen, jossa tarkastellaan työttömyyden ja työllisyyden alue-eroja.

kaan työttömyys on alhaisemmalla tasolla sellaisissa seutukunnissa, joissa on runsaasti alueellisten työmarkkinoiden sisäistä ja välistä uusiutumista. Työntekijöiden vaihtuvuudella on siten myönteisiä vaikutuksia alueellisten työmarkkinoiden toimintaan ja työllisyyteen.

Työntekijöiden kokemus epävarmuus työpaikkojensa pysyvyydestä on tärkeitä korkean työttömyyden Euroopassa, koska suurin osa ihmisistä saa elantonsa myymällä työpanostaan ainoastaan yhdelle työnantajalle. Taloustieteellisessä tutkimuksessa on perinteisesti karsastettu ihmisten subjektiivisten näkemysten tarkastelua. Tilanne on kuitenkin muuttunut 1990-luvulla.⁵ Työmarkkinatutkimuksessa on esimerkiksi havaittu, että työttömät ovat omasta mielestään huomattavasti onnettomampia kuin työlliset.

Väitöskirjani viimeisessä tutkimuksessa tarkastellaan työntekijöiden kokemaa epävarmuutta työpaikkojensa pysyvyydestä käyttäen kyselytutkimusta, joka kattaa Euroopan unionin maat sekä Norjan. Haastatteluaineisto on peräisin vuodelta 1998. Työntekijöiden kokeman työpaikkaepävarmuuden ja työmarkkinoiden institutionaalisten piirteiden välillä ei ole kovinkaan voimakasta yhteyttä. Työntekijöiden kokemus epävarmuus työpaikoistaan ei ole kuitenkaan selkeästi vähäisempää sellaisissa maissa, joissa työsuhdeturva on tiukka, vaikka aiempien tutkimusten mukaan tällaisilla työmarkkinoilla työntekijöiden vaihtuvuus on vähäisempää kuin muissa maissa. Työntekijöiden vaihtuvuuden ja työntekijöiden kokeman työpaikkaepävarmuuden välillä ei ole siten välttämättä suoraa yhteyttä.

Tulosten mukaan työntekijän kokemus epävarmuus työpaikkansa menettämisestä kasvaa

iän myötä. Työsuhteen purkautumisen aiheuttamat palkkamenetykset ovat siten tärkeämpi tekijä epävarmuuden määrääjänä kuin työpaikan menettämisen todennäköisyys (nuorten työntekijöiden kohdallaan todennäköisyys menettää työpaikka on tuntuvasti suurempi aiempien tutkimusten valossa). Korkeampi koulutus pienentää työpaikkaepävarmuutta. Koulutus muodostaa siten osittaisen suojan epävarmuutta vastaan. Sukupuolten välillä ei ole havaittavissa tilastollisesti merkitseviä eroja. Aiempi työttömyyshistoria on sitä vastoin merkittävä tekijä epävarmuuden määräytymisessä. Työntekijät, jotka ovat viimeisen viiden vuoden aikana menettäneet työpaikkansa ovat huomattavasti enemmän huolissaan siitä, että he menettävät myös nykyisen työpaikkansa. Työsuhteen määräaikaisuus ei sinänsä lisää pelkoa työpaikan menettämisestä. Tulosta voidaan selittää työntekijöiden valikoitumisella määräaikaisiin työsuhteisiin. Epävarmuuden kokeminen on yleisempää teollisuudessa. Tutkimuksessa saadaan jonkin verran tukea sille, että työntekijöiden huolestuneisuus työsuhteen pysyvyydestä kasvaa yrityksen koon myötä. Maiden välillä on lisäksi suuria eroja, vaikka keskeiset yksilötason tekijät vakioidaankin. □

Kirjallisuus

- Böckerman, P. ja J. Kiander (2002): Labour markets in Finland during the great depressions of the twentieth century. *Scandinavian Economic History Review*, vol. 50, Nro 2, s. 55–70.
- Contenson, F. ja R. Vranceanu (2000): *Working Time. Theory and Policy Implications*. Edward Elgar.
- Davis, S.J. ja J. Haltiwanger (1999): Gross job flows. Teoksessa Ashenfelter, O. ja D. Card (toim.): *Handbook of Labor Economics*, Vol. 3B. North-Holland, s. 2711–2805.

⁵ Frey ja Stutzer (2002) luovat katsauksen kirjallisuuteen.

Elhorst, J. P. (2003): The mystery of regional unemployment differentials: A survey of theoretical and empirical explanations. *Journal of Economic Surveys*, (Forthcoming).

Frey, B. S. ja A. Stutzer (2002): *Happiness & Economics. How the Economy and Institutions Affect Human Well-Being*. Princeton University Press.